

CARTEA VECHĂ ROMÂNEASCĂ, TEZAUZ MATERIAL ȘI DE DATE ISTORICE

IOAN OPRIS

La sfârșitul veacului al XIX-lea, după ce în câteva rânduri învățați români fuseseră în strînsă legătură cu fapte politice ce au implicat soarta bunurilor culturale (secularizarea averilor mănăstirești fiind unul din acestea), cartea veche își stabilea un loc însemnat în conștiințele treze ale epocii. Din ce în ce mai evident i se contura valoarea de document istoric, uneori aceasta atingînd monumentalitatea. Contribuția cărții vechi românești la luminarea trecutului neamului începea să fie reconsiderată, domeniul intrînd cu vigoare într-o largă atenție. Desigur, această recunoaștere implică numeroase personalități și parcurge etape diferite. De la diferență sau pasivism față de soarta cărții, de la asistarea sau implicarea, chiar, în procesul înstrăinării acesteia, la măsurile de protecție și identificare, cercetare și teaurizare organizată în instituții specializate va fi un lung și anevoios proces.

Acest proces a fost favorizat de mai mulți factori, unul din ei — și esențial — decurgînd dintr-o nouă atitudine (un nou concept) față de izvoarele istoriei. Aici, un rol însemnat au jucat și membrii Comisiunii Monumentelor Istorice, care răscolind praful din stranele, podurile și tănițele numeroaselor biserici și mănăstiri românești au scos la iveală inestimabile valori bibliofile. Între aceștia, *Ioan Bianu*, în 1898, dădea semnalul, răspîndind în țară cunoscutul *Apel pentru cărțile vechi*, militînd astfel pentru un nou statut cultural al acestor valori patrimoniale. Un larg curent de opinie — și numeroase fapte de salvare și colecționare a cărților vechi îl atestă — cuprinde intelectualitatea, numeroși învățători și preoți distingîndu-se. Autoritățile de resort, conduse în primii ani ai sec. XX de Spiru C. Haret și I. C. Istrati, patronează și încurajează crearea de așezăminte culturale unde cartea veche este primită și privită cu respect. P. Gîrboviceanu, N. Popescu, G. T. Kirileanu, mulți dintre ierarhii bisericii, stau alături de însuflețitorul celor mai multe dintre faptele culturale ale vremii: Nicolae Iorga. Acesta, prin CMI, crează cadrul dezbaterii soartei valorilor cultural-artistice, urmat fiind de sute și sute de oameni ce au întemeiat colecții, biblioteci și muzee, singurele capabile să ocrotească și bunurile bibliofile. Curentul înnoitor, lărgit o dată cu desăvîrșirea unității naționale, la 1 Decembrie 1918, aduce după sine, prin generația de fruntași învățați, istorici și filologi mai ales, noi inițiative. Ministerul Cultelor și Artelor, condus de învățați ca Oct. Goga sau Al. Lapedatu (personalitate legată direct de cauza apărării patrimoniului cultural național), apoi CMI, prin valoroșii ei membri, Academia Română, Arhivele Statului, universitățile au contribuit la asigurarea condițiilor potrivite

pentru salvarea și ocrotirea bunurilor bibliofile. În 1923 Sinodul Bisericii Ortodoxe Române hotărâ (Hotărârea nr. 405 din 29 noiembrie 1923) înființarea muzeelor eparhiale, decizie ce o urmărește cu tărie și la care revine, cu precizări și detalii, la 19 martie 1931. Măsură progresistă, ce în esență trata toate bunurile culturale, din uzul cultului, ca „avere națională”, decizia amintită stă la baza înființării importanțelor colecții și biblioteci de pe lângă marile eparhii. Cu eforturi dublate și mereu însuflețite prin două instituții: Academia Română și CMI, opera de identificare, cercetare, salvare și punere în circuit cultural a valorilor de bibliofilie a primit un vădit impuls. Fie că vorbim despre cele întreprinse direct de fiecare din membrii și membrii corespondenți ai celor două foruri, fie că ne referim la fapta individuală dintr-o zonă sau alta, realizările sînt multe și însemnate.

Apreciind domeniul cărții vechi românești din unghiul tezaurului de informații pe care-l conțin privind viața românilor în decursul vremii și din ale efortului material pe care tipărirea, difuzarea și, mai ales, achiziția l-au presupus, materialul de față invită la reconsiderări și meditație*.

Istoria culturii probează deseori aprecierea talentului artistic în domeniul bibliofiliei. Astfel, lui Simion Marmion i se plătesc din contul lui Carol Temerarul, în 1470, o serie de sume, după cum urmează: 43 livre și 8 sous pentru vignetele celor 12 luni ale calendarului; 56 de livre pentru 78 caiete; alte 4 livre și 10 sous pentru — „istorii” ale culorilor; încă 249 livre pentru alte 84 „istorii”. Puțin mai devreme, în 1468, Loyset Liédet primea 18 sous pentru fiecare din cele 51 de „istorii”, care fac primul volum din *Regnault de Montauban*, apoi încă 16 sous pentru miniaturile din alte 4 volume și 20 de sous pentru *Cartea Marelui Alexandru*. Mai adăugăm că *Istoriile nobililor prinți de Haynnan* îi aduc artistului 24 sous (numai volumul II)¹.

Tot acum, pentru decorarea cu 39 de miniaturi a unei *Cărți a orelor*, Philippe de Mazerolles primea 420 livre, știind că pentru carte s-au mai cheltuit 200 livre. În 1470 același Marmion, amintit deja, efectuînd decorarea celor 95 de miniaturi și a celor 5.869 inițiale mici cite cuprinde un *Breviar* comandat de ducele de Bourgogne, este răsplătit cu 490 de livre și 15 sous².

Una din cele mai fascinante și în același timp foarte importante acțiuni culturale, întreprinsă în țările române cu scop politic, a fost difu-

* Vezi unele date la Ioan Opreș, *Ocrotirea patrimoniului cultural*, București, 1986, cap. III, p. 133—175, unde am abordat tema, nu însă cu privire specială la domeniul cărții vechi.

¹ Un manuscrit de la Bibliothèque de Philippe le Bon à Saint-Petersbourg, în Fondation Eugène Piot, *Monuments et mémoires*, XI, 1904, p. 13—14; O știre veche ne spune că o *Biblie* de-a lui Andrea Scolari (sec. XIV), scrisă cu „litere franceze”, a fost evaluată la moartea posesorului cu 36 florinți, cf. Jakó Szigmond, *Philobiblion Transilvan*, București, 1977, p. 41.

² C-te Paul Durrieu, *Livre de prières peint pour Charles le Téméraire par son enlumineur en titre Philippe de Mazerolles* (Le maître de „La Conquête de la Toison d'or”), în Fondation Eugène Piot, *Monuments et Mémoires*, XXII, 1918, p. 90 și nota 1.

zarea cărții vechi românești. Subordonându-și obiective religioase în primul rînd, dar nu mai puțin economice, opera de colportare a cărții vechi românești este un subtil act politic și ideologic, care a contribuit la formarea conștiinței naționale și la desăvîrșirea limbii și culturii românești.

Deși existau serioase opreliști în calea propagandei cultural-naționale pe care o făcea cu folos cartea din tiparnițele de la sud și est de Carpați — între ele Edictele Mariei Tereza din 23 noiembrie 1746 și 18 iunie 1747, care opreau cărțile „șismatice”³, acestea nefiind singure (vezi și măsurile generalului Tiege din 1725) — produsele tipografice s-au împrăștiat în întreg teritoriul locuit de români. Deși costau „ca o moșie” — cum bine spune Șt. Meteș⁴ —, în ciuda oricăror opreliști și greutăți, cărțile vechi românești au circulat cu o putere și iradiere a conținutului lor de limbă și idei, într-un mod aproape incredibil.

Vom aborda subiectul din unghiul prețului plătit de comunitățile românești, mai mari sau mai mici, alteleori de către individul mai înstărit, pentru înzestrarea bisericii — loc și centru de cultură și politică națională. Și trebuie să subliniem de la început: acest preț a fost totdeauna mare! De aceea cartea veche în sine, mai puțin valoroasă uneori sub raportul conținutului de idei, de cele mai multe ori azi perimat, trebuie privită drept una din cele mai de preț și mai curențe investiții materiale ce și-au permis-o înaintașii. Unele însemnări măresc prin valoarea lor documentară greutatea informațiilor oferite: astfel, cunoaștem existența bibliotecii lui Honterius, care la 17 iunie 1543 valora 312 fl. (cît casa unui patrician bogat!)⁵.

În cazul țărilor române bibliotecile unor învățați între ele cele ale Stolnicului Cantacuzino și Mavrocordatilor — cele de pe lîngă multe mănăstiri, de pe lîngă colegii — au figurat la vremea lor ca importante așezăminte.

În anul 1544, Philippus pictor (Maler) sau Filip Moldoveanu din Sibiu, primește 2 florini pentru tipărirea *Catehismului* românesc cu litere cirilice (Sibiu, 1544)⁶. Pentru a-și achiziționa un *Tetraevanghel* slav (sec. XVI), mitropolitul Anania (1545—1558) dă 5 aspri⁷, iar în 1570 o *Liturghie* costă 32 denari, o *Psaltire* (1570) un florin⁸. O *Evangelhie*, realizată într-un atelier moldovenesc, purtînd inscripție cu data de 9 martie 1575,

³ V. Molin, *Tiparnița de la Rimnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania*, în *Mitropolia Olteniei*, XII, 1960, nr. 7—8, p. 164.

⁴ Șt. Meteș, *Istoria bisericii românești din Ardeal și părțile ungurene*, Arad, 1918, p. 348—349.

⁵ Beldeanu Ecaterina, *Reconstituirea atmosferei spirituale a Brașovului medieval pe baza celor mai vechi exemplare de carte străină rară din Brașov (1470—1530)*, în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*, I, p. 207, 209.

⁶ Ioan Lupas, *Importanța Sibiului în istoria Românilor*, „Studii istorice”, V, 1945—46, p. 164; idem, *Importanța Sibiului în Istoria Românilor*, în *Memoriam C. Giurăscu*, p. 310; Doina Braicu, *Cartea veche românească*, catalog Muz. Bruken-thal, Sibiu, 1978, p. 7.

⁷ Cartea în Nationalbibliothek din Viena, cf. Virgil Cîndea, *Piese ale culturii românești peste hotare*, 1958, I, p. 27.

⁸ N. Iorga, *Istoria bisericii române*, I, 1908, p. 177.

este răscumpărată de la tătari cu importanta sumă de 1200 aspri⁹. Tot din Moldova, un *Tetraevanghel*, aflat în 1924 la Muzeul bisericesc din Kiev, și care aparținuse marelui logofăt Ion Golia (datat 30 oct. 1575), după ce ajunsese și la polonezi, este răscumpărat de aici prin 100 de taleri și 100 de galbeni, plătiți de Teofan, mitropolitul Sucevei, așa cum de altfel o mărturisește o inscripție de pe carte, datată din 16 sept. 1582¹⁰.

Dreptul tipărirea *Octoiului Mare* de către Coresi, lucrare terminată în 1575, o știre ne anunță că la „1573, iunie 11, a venit un popă de la Alexandru voievod pentru tipografie, a rămas aici (Brașov, n.a.) timp de 4 zile, i s-a dat bani pentru hrană un fl. și 25 bani”¹¹.

Cum să nu fie scumpe primele cărți tipărite la noi, când, de pildă, la *Octoiul* slavon (1574) Coresi lucrase „cu opt ucenici” din 12 mai până în 20 octombrie, iar la *Triodul* din 1578, tot al său, cu 5 ucenici, de la 24 august 1577 până la 26 martie a anului următor. În aceeași ani (1585), vechea bibliotecă a Oradiei era prețuită la 2.000 fl.¹² iar o tipografie, cumpărată în Transilvania (1594), costă 300 fl., plătibili în 6 ani¹³.

O știre din veacul următor, de la 1632, arată că Gh. Rákoczi I apăsese la Poarta Otomană cu propuneri — 100 taleri pentru Zulfikar —, ca să i se procure vreo 1000 de cărți din fosta bibliotecă corviniană, aflată la Buda, oferind pentru toate cărțile din aceasta 1.000 de galbeni!¹⁴

Un *Evangheliar* din ediția Coresi (ex. nr. 9), ce fusese restaurat în 1634(35), este cumpărat pe rînd, întîi cu 7 fl. și 70 bani, apoi cu 6 groși și ajunge la biserica Lugojuului¹⁵.

Cartea românească de învățătură (exemplarul de la Cusuiș, jud. Bihor) era plătită cu 4 galbeni aur, la 14 martie 1643, chiar lui Varlaam. Pe un alt exemplar — de la Criscior (jud. Hunedoara) — se plăteau 4 hervoni, iar pentru cel de la Budești (jud. Maramureș) se dădeau 13 fl.¹⁷ În 1659 pentru exemplarul dăruit bisericii din Rădăuți (jud. Suceava) se dădeau 7 taleri, iar Mitru, vistierul de la Ialoniș, o lua cu 10 fl., în timp ce exemplarul de la Ignești (jud. Arad) costa 30 fl. iar cel de la Criscior 39 fl. Precizînd că toate aceste prețuri provin de la vinzări-cumpărări la mîna întîia, le adăugăm și pe cele colportate la mîna doua. Un exem-

⁹ Sever Zotta, *Mănăstirea Golia, Schiță istorică*, „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (BCMI), 1924, p. 108; Altă *Evanghelie*, tipărită sub Șerban Cantacuzino în 1682, aflată odinioară la biserica „Adormirea” din Tirgu Neamț, a fost răscumpărată tot de la tătari, de 3 ori! Cf. D. Constantinescu, *Circulația cărților religioase românești și importanța însemnărilor de pe ele*, în *Glasul Bisericii*, an. XL, nr. 6—8, 1981, p. 685.

¹⁰ Idem, p. 185 și D. Constantinescu, *op. cit.*, p. 681—682.

¹¹ Vasile Oltean, *Cartea românească din Șcheii Brașovului, factor de unitate națională*, în *Val. bibl. din p.c.n.*, I, p. 181.

¹² Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, I, p. 60, 69.

¹³ Jako Zsigmond, *op. cit.*, p. 70.

¹⁴ Idem, p. 102.

¹⁵ Idem, p. 89—90.

¹⁶ Ion Hășfăleanu, *Ediție Coresi (exemplarul nr. 9)*, *Magazin istoric*, an. XIII, 12(153), dec. 1979, p. 25.

¹⁷ Dimitrie Poptămaș, *Prețul de achiziție al „Cărții românești de învățătură” pe baza unor însemnări din secolul al XVII-lea*, în *Val.Bibl. din p.c.n.*, II, p. 365. Vezi, pe larg, cazul celor 72 de exemplare din tipărirea lui Varlaam, depistate în vestul Transilvaniei, la F. Dudaș, *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei*, Timișoara, 1979.

plar de la Tîrnăița (jud. Arad) se achiziționa cu 15 fl., iar în 1665, cel de la Șeica Mare (jud. Sibiu), cu 5 fl., în timp ce, în 1663, cel de la Cîmpeni (jud. Alba) costase „130 penz (bani) sau 1 florin“. Deci *Cazania* se plătea cu bani „buni“, dovedind-o oscilația în timp: cea de la Criscior costase în chiar anul apariției 4 hervoni, iar în 1687 — ajungînd obiect de judecată — s-a răscumpărat cu 24 fl.¹⁸

În general prețul de achiziție al *Cărții românești de învățătură* a fost stabil. Așa reiese și din alte cumpărături: exemplarul de la Păpăuți (jud. Covasna) a costat 4 galbeni, cel de la Jabenita (jud. Mureș) 70 hlontzi (florini) și 74 bani, altul de la Bicsad (jud. Satu Mare) 20 fl., cel de la Pomezeu (jud. Bihor) 3 taleri, cel de la Ocolîșu Mare (jud. Timiș) 4 ughi de aur, altul de la Răhău (jud. Alba) „3 Iodovici bătuți și jumătate“, cel de la Cojocna (jud. Cluj) 18 fl. și un caș; iar cel de la Bedeciu (jud. Cluj) 25 fl. și o iapă! (în 1655). Aceste prețuri, în general, indică o medie pe exemplar de 12—19 fl.¹⁹

Tot lucrarea lui Varlaam (Iasi, 1643) era achiziționată, în chiar anul editării, de către Mihalcea Durac, mare logofăt, donată la Orheii Bistriței (jud. Bistrița-Năsăud), plătindu-se lui Varlaam 4 galbeni, ulterior cartea ajungînd la Căpruța (jud. Arad), ca recent să fie redescoperită la Cușniș (jud. Bihor)²⁰.

Numai pentru a traduce *Biblia* în românește — vădit caz de propagandă catolică —, Gheorghe Rakóczi al II-lea plătește, în 1644, unui preot suma de 50 fl. și un postav pentru o haină²¹. În același scop i se scria, în februarie 1681, lui Matko István din Kezdivásárhely [Oșorhei, jud. Harghita] să plătească preoților ce lucraseră la traducerea *Bibliei* în românește, cite 40 de florini, 40 de găleți de vin și 12 cibele de griu²².

Un alt caz, tot al unui exemplar din *Cartea de învățătură*, precizează că s-a plătit de către Pantea Mihail și Pantea Vasile din Sălcuia de Sus (jud. Alba) suma de 17 fl., mai tirziu cartea ajungînd, printr-o nouă revînzare cu 12 zlotzi, în Suștiu (jud. Bihor)²³.

Aceeași carte, cum notează o însemnare din 1659, de pe un exemplar din Biblioteca profesorului dr. N. Ilesiu din Timișoara, este cumpărată cu 30 fl. de Dăncestii din Godinești de la Popa Istvan (Ștefan) din Căpîlnaș și donată bisericii din Tătărești (jud. Hunedoara), lângă Tebea²⁴. Alt exemplar, aflat la Oradea, s-a luat cu 35 fl., prin contribuția a peste 100 de oameni din Bicsad (jud. Satu Mare), în a cărei biserică se și pune²⁵. Un al treilea, existent la Petrani (jud. Bihor), are însemnarea că s-a cum-

¹⁸ În 1659 exemplarul de la Budila costa 7 taleri, cel de la Criscior, în 1683, 40 de florinți fere unul“ iar cel de la Ruja, al „românilor“ — cum scria pe el — 68 fl., cf. Doina Braicu, pr. Victor Bunea, *Cartea veche românească din secolele XVI—XVII în colecțiile Arhiepiscopiei Sibiului*, Sibiu, 1980, p. 65, 64, 68, 62, 60 și 61. Metes, *Ist.Bis.*, p. 349.

¹⁹ D. Poptâmas, *op. cit.*, p. 365—366.

²⁰ Fl. Dudaș, *Carte veche românească*, 1977, p. 37—38.

²¹ Doina Braicu, *Cartea veche românească*, 1978, p. 16; *Pravila de la Govora*, tipărită de Ghenadie Brad, în 1639, se vindea cu 21 castande de argint, cf. Metes, *Istoria...*, p. 304.

²² *Idem*, p. 16.

²³ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 43—44.

²⁴ *Idem*, p. 46—47.

²⁵ *Idem*, p. 54—55.

părat, imediat după apariție, cu 3 taleri de aur, achitați de către Vlaicul Postelnicul, mare dregător al Curții de la Suceava²⁶.

În Maramureș, la Joseni, pentru o *Cazanie* de Iași (1643) se plătesc, în anul 1647, 13 fl.; o *Evangelhie* (Blaj, 1776) costă — în 1797 — 17 fl. și un husoș, iar un *Minei* se ia în 1684 contra a 7 fl.²⁷. Tot aici, un *Mino-longhion* este achiziționat în 1757 contra a 30 fl., iar un *Octoih* de Rîmnice (1742) îi costă pe săteni 2 zloți zalog (în anul 1853)²⁸; și, tot la Joseni, năpăstuiții părinți ai unui tânăr mort într-o întâmplare năprasnică fac pomană bisericii *Triodionul* de București (1747), luat, la numai 4 ani de la apariție, cu suma de 18 fl.²⁹. În satul vecin, la Susani, „șerbii lui Dumnezeu tăți din Budești și din Vințești“, cum s-au „împuterat“ fiecare, dau 10 fl. în 1745 pentru *Ceaslovul* de Rădăuți, apărut în același an³⁰. Aceiași șerbi mai donau bisericii o *Evangelhie* (București, 1760), contra a 14 fl. (în 1766), iar un *Penticostar* (Rîmnice, 1743) este plătit (în 1752) de doi bătrâni nenorociți pentru moartea celor 6 copii, cu 12 fl. Un *Triod* (Blaj, 1771) se ia „cari ce au avutu, pătăcu au mărieșu, cu 2 potori“³¹. Sus amintita *Carte a lui Varlaam*, și anume exemplarul găsit la Băsești (azi la Oradea), este cumpărată, în 17 ian. 1659, cu 10 fl. de la „Mitru vistierul de la Ialovița și am adus-o în Ardeal la Ferăce“; mai tirziu este revindută cu 16 fl. în Sălaj, de unde va pleca la Băsești³². Tot o întâmplare dramatică ne arată, printr-o inscripție, cumpărarea la mijlocul veacului XVIII-lea a unui exemplar din *Evangelhiarul* românesc (Brașov, 1561) cu suma de 15 fl., găsit ulterior la Brusturu (jud. Bihor)³³.

Uneori valoarea cărții semnifică de fapt contravaloarea sau o posibilă valoare de înlocuire. Așa este cazul cu sechestrarea unui *Mineu*, aparținător mănăstirii Nucet (jud. Olt), pentru că aceasta nu și-a dat dijma de 2 „litre“ de miere de fiecare stup, făptuitorul, căpitanul Badea, fiind aspru muștrat de Radu Leon, la 30 oct. 1668³⁴.

Un exemplar din *Noul Testament* de Bălgrad (1648), aflat la Boian (jud. Sibiu), s-a răscumpărat cu 11 fl. și 10 bani și „au mai dat pe legat 6 strimbe“³⁵. *Biblia* de la București (1688) se achiziționează în 1696 cu „lei 12 pol“³⁶. În chiar anul apariției sale, *Chiriadodromionul* sau *Evangelhia învățătoare* (A. Iulia, 1699) se cumpără de Găucan Ion din Gîrbou (jud. Alba) cu 15 fl.³⁷. Un *Triod* rusesc se vindea în Maramureș, în 1680, cu 8 fl.³⁸ iar *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei (Uniev, 1673), exemplarul

²⁶ *Idem*, p. 32—34.

²⁷ I. Birlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, 1909, p. 54—56.

²⁸ *Idem*, p. 56—57.

²⁹ *Idem*, p. 58—59.

³⁰ *Idem*, p. 61.

³¹ *Idem*, p. 63—65.

³² Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 52—53.

³³ *Idem*, p. 12.

³⁴ I. Ionașcu, *Mănăstirea Seaca—Mușetești (Olt)*, în „*Anuarul CMI*“, 1942, p. 153.

³⁵ Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 77.

³⁶ În alt loc se dăduse pe ea „50 de zlate schimbătoare“, cf. Martin Bodringer, *Catalogul cărților rare și prețioase*, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu“, III, Iași, 1976, p. 18—19.

³⁷ *Idem*, p. 30.

³⁸ Șt. Meteș, *Ist.bis...*, p. 366.

de la biserica din Beligrad, cu 3 fl. în 1684³⁹. Alt exemplar din opera lui Varlaam, provenit de la Mag (jud. Sibiu), poartă însemnarea vinderii sale cu „4 galbeni și un ort, bani buni, la câmara Vasilii V(oie)v(od)“ în 15 august 7153 1645⁴⁰. Un alt caz ne oferă valori străine: mitropolitul de la Hodoș (jud. Timiș), Sofronie, aflat la 26 decembrie 1651 în vizită la țarul Rusiei, primea o serie de cărți valoroase: *Evanghelia pentru prestol* (5 ruble și 4 grivenici), *Evanghelia cu tîlc pentru toate zilele* (3 ruble), *Apostolul* (90 de oltine), *Psaltirea* (3 ruble), *Octoih* (2,5 ruble), *Triodul postului* (6 ruble) și 12 minee (16 ruble)⁴¹.

La doar 4 ani de la apariție se cumpăra, pentru biserica din Budești (jud. Maramureș), *Cazania lui Varlaam*, plătindu-se cu 13 fl., iar pentru cea din Vișeu (jud. Maramureș) în 1655, *Noul Testament* de Bălgrad (1648) cu 8 fl. *Chiriadromionul* lui Atanasie se vindea imediat după apariție cu 20—22 fl., în timp ce un *Molitvenic*, adus din București, era luat în 1684 cu 10 costande.

12 fl. sînt dați de Popa Samoilă, Turcuș Garbo și soția Simon Pelaghia din Dragomirești (jud. Maramureș) dascălului Nicolae din Țara Românească, ca să le scrie o *Evangheliu* — zic comanditarii: „după izvodul de la Săliște din biserica nistorească“⁴².

În 1688 Kis Miklos promite tipografului dispus să editeze *Biblia* maghiară suma de 1200 fl., știindu-se că pentru o asemenea lucrare tipografii olandeze cer 2.500—3.000 galbeni (10—12.000 fl.). Numai literele confecționate de Miklós costau 1 taler o literă (1 taler = 2 fl.), cu gravarea lor tipograful maghiar ciștigînd, în 2 ani, 15.000 fl.⁴³. Este relevant acest cost al literei de tipar: în 1682 Dosoftei plătea lui Mitrofan 100 de lei pentru o literă⁴⁴.

Bistrițenii dau în 1683 pentru traducerea unei *Biblie* în românește 1 fl., pentru o lucrare identică Mihail Apaffi plătind 40 fl., 40 ferii de vin și 12 măsuri de grîu!⁴⁵ Alt caz: opera lui Dosoftei, *Viața sfinților* (Iași, 1682—86) se vindea de către Simion unui Darius Pavel, în 1691/92, cu 3 lei, pentru ca ultimul să o revindă peste 5 ani cu 2 lei, cartea ajungînd în 1775 să fie iar vîndută cu 7 lei⁴⁶. Dintr-o însemnare de pe un *Molitvenic* de Bălgrad (1689), aparținînd odată satului Săsciori (jud. Alba), aflăm că Ion a lui Popa din Vinț (jud. Alba) l-a cumpărat cu 6 fl.⁴⁷. Recuperarea unui *Molitvenic* slavon (1541—72) „în zilele lui Pătru voievod, care a venit de la Poartă în anul 1695“, costă 13 galbeni tătărești⁴⁸. Un alt exemplar al *Cărții românești de învățătură*, cel din com. Liviu Re-

³⁹ Doina Braicu, pr. V. Bunea, op. cit., p. 95.

⁴⁰ Mircea Avram, *Unele însemnări de pe cărți vechi românești aflate în colecțiile Bibliotecii „Astra“*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, II, p. 377.

⁴¹ Șt. Meteș, *Ist. bis.*, p. 190.

⁴² *Idem*, p. 368—369.

⁴³ J. Zsigmond, op. cit., p. 155, 159, 166, 168.

⁴⁴ N. Iorga, *Istoria bisericii române*, ed. II, 1929, I, p. 410.

⁴⁵ Șt. Meteș, *Ist. bis.*, p. 313, nota; vezi și p. 349, 366.

⁴⁶ Maria Dulgheru, *Însemnări manuscrise pe cartea veche românească din județul Prahova*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, II, p. 406.

⁴⁷ Valer Literat, *Biserici din Țara Oltului*, 1938, p. 33.

⁴⁸ Vasile Oltean, op. cit., p. 183.

breanu (Bistrița-Năsăud), se vindea în 1692, preotului Ursu, cu 21 fl.⁴⁹. Pe filele 38—40 ale *Evangheliei* de Snagov (1697), fostă în deținerea bisericii din Săcel—Andrașfalău (jud. Mureș), și cumpărată pentru „neamul nostru românesc” din Săcel, de Popa Mihai Doi(u), se nota și prețul de 20 zloți crăiești⁵⁰.

În anul 1700, cum notează documentele, *Chiriadromionul* de Bălgrad (1669) este cumpărat pentru mănăstirea Sălașu de Sus (jud. Hunedoara) cu 5 fl. (în 1825, tot aici, un *Apostol* de Blaj [1802] îi costă pe donatori 10 fl.)⁵¹. La 1694 un manuscris, scos după cartea *Șapte taine* (Iași, 1644), a fost cumpărat de Dand Nicolae din Buciumi (jud. Alba) cu 6 fl. și 18 bani de la popa Nicolae din Abrud⁵². La sfârșitul acestui veac, *Îndreptarea legii* (Tirgoviște, 1652) a fost luată de Popa Ioan din Cociuba (jud. Arad) de la „Radul cel din Țara Românească”, cu 12 fl. (în 1784 ea este legată cu 4 fl.)⁵³. Pe această carte, aflată azi la Ciutelec (jud. Bihor), scrie că a fost achiziționată în a doua jumătate a sec. XVII cu 30 fl., după ce primul proprietar, Popa Mihai, de prin județul Olt, o luase cu 280 taleri⁵⁴. Din aceeași tipăritură, exemplarul de la Lunca Sprie (jud. Maramureș) costa, în 1791, suma de 55 fl. (ea este legată de 1900 cu 6 franci)⁵⁵, el fiind achiziționat în 1763 cu 655 zloți⁵⁶. Tot un astfel de exemplar, de la Vașcău (jud. Bihor) costa în 1690, „în luna lui Indrea, 21 de zile”, 80 florinți⁵⁷, iar un altul „din ținutul Beliului” (mănăstirea Gai—Arad), este cumpărat, în 1813, cu 36 de zloți⁵⁸. O *Evanghelie* românească (manuscris) de la Borșa (jud. Maramureș) fusese luată în 1696 cu 12 fl.⁵⁹, iar *Cazania lui Varlaam*, în 1717, tot cu 12 fl. (în 1836 exemplarul este legat contra a 5 fl.)⁶⁰.

Psaltirea în versuri a lui Dosoftei (Unieș, 1673), aflată azi la Oradea, ajunge în 1701 în proprietatea lui Popa Nistor din Finteușu de Jos (jud. Bihor) ca „zalog drept doi stupi cu bici de patru florinți și opt bani pe ei”⁶¹.

Chiriadromionul de Bălgrad (1699) — exemplarul păstrat la Talpo (Drăgănești, jud. Bihor) — a fost cumpărat în 1702 de Lupu Lupău cu frații săi, cu 20 fl.⁶², iar altul, de la Gurbești (jud. Bihor), are notația că în 1727 s-a luat pentru biserica din Meziad (jud. Bihor) cu 33 fl.⁶³.

⁴⁹ G. Lazăr Ureche, *Date privind circulația cărții românești de învățătură în județul Bistrița-Năsăud*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, I, p. 171.

⁵⁰ Doina Braicu, *Cîteva însemnări de interes istoric consemnate pe filele unor cărți românești vechi păstrate la Sibiu*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, II, p. 375.

⁵¹ I. Radu, *Istoria vicariatului Hațeg*, D. Documente, 1905, p. 426—427.

⁵² C. Feneșan, *Un manuscris ardelean din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 603.

⁵³ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 86—87.

⁵⁴ *Idem*, p. 88—89.

⁵⁵ *Idem*, p. 92—93.

⁵⁶ *Idem*, p. 95.

⁵⁷ *Idem*, p. 99—100.

⁵⁸ *Idem*, p. 96—97.

⁵⁹ I. Birlea, *op. cit.*, p. 29.

⁶⁰ *Idem*, p. 33—34.

⁶¹ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 105—107.

⁶² *Idem*, p. 131.

⁶³ *Idem*, p. 153.

Popa Iosif, legătorul din Dobra (jud. Hunedoara) „tomnește“, în 1707, *Noul Testament* de Bălgrad (1648) pentru „7 măsuri de griu și 5 de ovăz“⁶⁴.

În anul 1705 o *Psaltire* slavonă, aflată altădată la Netotu (jud. Brașov), se vindea cu 5 taleri⁶⁵, cu alți 3 ani înainte un *Triod* slavon (sec. XVI) costă 15 fl. pentru mănăstirea Plosca (jud. Hunedoara)⁶⁶, iar la 10 ianuarie 1717, pe o *Carte de învățătură* se însemna costul legării ei cu 2 lei⁶⁷. În 1708 se zălogea la Monor (jud. Bistrița-Năsăud) un *Antologhion* (1705) de la Filipișu Mic (jud. Mureș) contra a 12 fl., ca apoi să fie revindut la Băița (jud. Mureș) cu 27 fl.⁶⁸.

Suma de 76 taleri datorată de Antim Ivireanu unui anume Avxentie, se va recupera în favoarea acestuia — conform dorinței exprimate de învățat la 22 sept. 1716 — prin vânzarea cărților sale de la Hanul lui Șerban vodă (o mică bibliotecă)⁶⁹.

În 1713 un *Octoih* și un *Antologhion* (1705—6), colligate, se cumpără pentru biserica din Grădinari (jud. Caraș-Severin) cu 24 fl.⁷².

În anul 1705 un *Octoih* de Rimnic (1705?) s-a cumpărat pentru biserica din Sântămăria (jud. Cluj) cu 8 zloti⁷³, iar altul, în 1706, aflat la biserica din Hida (jud. Cluj), amintește achiziționarea sa, în 1711, cu 28 fl.⁷⁴. Tot un *Octoih* (Roman, 1724) este luat de episcopul Ignat cu 24 fl., în anul amintit mai sus⁷⁵, concomitent cu cumpărarea „în zilele Brincoveanului“ (3 mai 1711), din București, a unei *Evangelii* (1697), plătită de Simion din Banabic (jud. Cluj), cu 9 taleri⁷⁶. Când, în 1721, Popa Radu din Scheii Brașovului comandă 14 *molitvelnice* tipărite de Antim Ivireanu, aflăm că prețul minim al cărții era de 3 taleri⁷⁷, Nicolae Iorga afirmând că acest prim molitvelnic românesc era trimis la Brașov cu prețul de vânzare fixat la 3—3,5 lei bucata⁷⁸. 9 zloti este suma pe care o plătește Popa Mihai din Peșteana (jud. Hunedoara) pentru un *Eucho-loghion* (Rimnic, 1706), aflat altădată la Ostrovul Gureni (jud. Hunedoara), aceasta în 1714⁷⁹. Pe *Apostolul* de București (1683), cumpărat pen-

⁶⁴ Elena Rodica Colta, *Legătoria de carte, un meșteșug de veche tradiție românească în Vestul Transilvaniei*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, II, p. 387.

⁶⁵ Valer Literat, *op. cit.*

⁶⁶ Șt. Metes, *Ist.bis.*, p. 364.

⁶⁷ Const. Bostan, *Insemnări pe cărți vechi românești din fondul tradițional „G. T. Kirileanu“*, în *Val. bibl. din p.c.n.*, I, p. 236.

⁶⁸ Elena Miha, *Tipărituri rimnicene în județul Mureș*, în *Val. bibl. din p.c.n.*, I, p. 86.

⁶⁹ Livia Bacăru, *Considerații asupra bibliotecii lui Antim Ivireanu pe baza unui ex libris autograf*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, I, p. 223.

⁷⁰ Valeriu Leu, *Considerații privind circulația cărților din Țara Românească în sudul Banatului în veacul al XVIII-lea*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, II, p. 391.

⁷¹ J. Zsigmond, *op. cit.*, p. 233.

⁷² V. Literat, *op. cit.*, p. 12.

⁷³ I. Godea, I. C. Panait, *Monumente istorice bisericesti din Eparhia Oradiei*, 1978, p. 357.

⁷⁴ *Idem*, p. 325.

⁷⁵ Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Nicolae Domnesc, Iași*, 1934, p. 45.

⁷⁶ Șt. Metes, *Relațiile bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele române în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1928, p. 18.

⁷⁷ Vezi la N. Iorga, *Socotelile Brașovului și scrisori românești către Sfat în sec. al XVII-lea*, București, 1899, p. 265—157.

⁷⁸ N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, II, 1909, p. 109.

⁷⁹ I. Radu, *Istoria vicariatului Hațeg*, p. 420.

tru parohia din Forosig (jud. Bihor) se notează, în 1729, prețul de 12 fl. și un mărieș, iar exemplarul de la Nimăești (jud. Bihor) păstrează în scriptia cu prețul său de 12 fl. (la 6 nov. 1729)⁸⁰.

În anul 1730 un Gheorghe din Jebel (jud. Timiș) cumpăra o *Liturghie* de la Simion Vătaful din Școala Rîmnicului (1729) cu 5 fl.⁸¹; tot în Banat, la Oravița (jud. Caraș-Severin), se află un *Triodion* (1731) ce aparține bisericii din Românești (jud. Caraș-Severin), fiind „cumpăratu cu bani gata galbeni 3 de aur, galbenul de florent 4, bani 40, care fac florinți 13, bani 40”⁸².

Sătenii din Josenii Birgăului (jud. Harghita) cumpărau *Cartea românească de învățătură*, în 1730, cu 16 fl.⁸³. Peste un an, *Triodul* tipărit la Rîmnic se vinde pentru biserica din Socodor, (jud. Arad), cu 30 fl., tot o asemenea carte cumpărind în 1745 obercneazul din Căpilnaș (jud. Arad) cu 20 fl.⁸⁴. La 11 aprilie 1738 *Chiriadromionul* de București (1732) era luat „de popa Ion ot Dejani” cu 16 fl.⁸⁵ iar *Triodul* de Rîmnic de la Românești poartă însemnarea costului său de „3 galbeni de aur, galbenul de florinți 4 bani care fac florinți 10”⁸⁶. Tot un *Triod* se vindea în 1739 cu 89 taleri, iar un *Octoih* cu 62 lei și 10 parale⁸⁷, ca și *Antologhionul* de Rîmnic (1737), care costă 23 fl.⁸⁸.

În vicariatul Hațegului, nemeșul Hertza Boldisar și sora sa înzestrau, în 1734, biserica din Rîu Alb (jud. Hunedoara) cu o *Biblie*, pentru care plătesc 39 fl., ungurești⁸⁹, iar pentru un *Apostol* (1741) „vlădica din București” dă 8 fl., cartea ajungînd la Bucium⁹⁰ (jud. Hunedoara).

Parohia din Recile (jud. Brașov) achiziționase în 1741, cu 5 fl., o *Liturghie* de București (1741)⁹¹ iar în Moldova pentru biserica Sf. Ilie din Botoșani se cumpără la 3 aprilie 1742 o *Evangelie* de București, tipărită în același an, cu 10 lei⁹². Grijă față de valoarea spirituală și materială a cărții rezultă și din însemnarea făcută de popa Ionășel pe un *Penticostar* din 1743: „vă rog ca să siliți să n-o preputați rău și grozav, ce vă rog binișor, să nu picați cu lumină”⁹³. *Antologhionul* de Rîmnic se cumpăra în 17 august 1744 cu 30 fl. „nemțești” în Banat⁹⁴ iar în anul următor, în Făgăraș, la Netotu, un *Chiriadromion* de București (1732) îl lua popa Ioan cu 16 fl.⁹⁵. Tot unei comunități făgărășene — celei din

⁸⁰ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 110—114.

⁸¹ St. Meteș, *Relațiile...*, 1928, p. 56.

⁸² N. Iorga, *Observații și probleme bănățene. Inscriptii și însemnări din Banat*, 1940, p. 87.

⁸³ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 171.

⁸⁴ Elena Rodica Colta, *Circulația tipăriturilor rimnicene pe teritoriul județului Arad*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, I, p. 79.

⁸⁵ V. Literat, *op. cit.*, p. 10—11.

⁸⁶ V. Leu, *Considerații...*, p. 395.

⁸⁷ Maria Dulgheru, *op. cit.*, p. 406.

⁸⁸ V. Literat, *op. cit.*, p. 17.

⁸⁹ I. Radu, *Istoria...*, p. 421.

⁹⁰ St. Meteș, *Relațiile...*, p. 55.

⁹¹ V. Literat, *op. cit.*, p. 31.

⁹² Amurăriței Ecaterina, *op. cit.*, p. 194.

⁹³ Nicolae Bănică-Ologu, *Contribuția...*, p. 46.

⁹⁴ V. Leu, *op. cit.*, p. 392.

⁹⁵ V. Literat, *op. cit.*, p. 23.

Breaza — i se aducea în 1748 un *Antologhion* de Rîmnic (1737), care-i costase pe săteni 29 zloți⁹⁶.

În 1942 *Chiriadodromionul* de Bălgrad (1699) — din care, despre un exemplar cumpărat, în anul apariției, pentru parohia Sebiș (jud. Bihor) știm că a costat 25 fl. — aflat azi la Someșeni (tot în Bihor) — este plătit cu 8 fl., iar altul, de la Stințești (jud. Bihor), cu 24 fl.⁹⁷ Cu câțiva ani înainte, popa Filip Opreș din Călinești (jud. Maramureș) plătește un *Antologhion* (Rîmnic, 1737) cu 40 fl., iar o copie de *Evanghelie*, făcută de Nicolae Dascălul din Țara Românească, la Birsana (jud. Maramureș), costase 10 fl.⁹⁸ Semnificativă este notația de pe un *Chiriadodromion* de Bălgrad (1699), luat pe la jumătatea secolului al XVIII-lea de sătenii din Copăcel (jud. Brașov) care „opt florinți au dat tot satu ca nimeni să nu o vinză sau fure“⁹⁹. Un *Triod* de Iași (7235) (1727) este cumpărat cu 9 lei¹⁰⁰, iar soldatul Alexandru vinde popii Luca din Mireș (jud. Cluj), în 1746, contra a 6 groși cartea *Sicriul de aur* (Sas—Sebeș, 1683)¹⁰¹. În aceeași vreme, la 1746, *Antologhionul* de Rîmnic (1745) este vîndut pentru 30 fl.¹⁰² iar un *Mărgăritar* (f.t.) cu 11 fl. pentru biserica din Birsana¹⁰³; 44 de oameni din Breb (jud. Maramureș) fac chetă în 1747 pentru a-și lua un *Penticostar* de București (1743); la aceeași parohie, un *Octoih* (f.t.) costase 9 fl. în 1738¹⁰⁴. La biserica din Sus de la Borșa (jud. Maramureș), la începutul secolului al XX-lea, Ion Birlea găsea un *Ceaslov* de Rădăuți (1745), care-i costase pe enoriași 16,5 fl. în 1759¹⁰⁵, iar în Banat, la Armeniș (jud. Caraș-Severin), marele istoric N. Iorga identifică o *Evanghelie* de Rîmnic (1746), cumpărată de „Vasile din Izverna“ cu 20 de lei în 1750¹⁰⁶. La mijloc de veac — 1750 — Teodor Nicolaevici din Arad lega 11 cărți cu însemnatul preț de 66 fl.¹⁰⁷. Reiese, și știrile ne confirmă — dacă mai trebuia — în primele decade și către mijlocul veacului al XVIII-lea — marea valoare bănească a cărții: *Apostolul* de București (1683), aflat odată la Comana de Jos (jud. Brașov) se cumpărase în 1716 cu 11 zloți și 42 groși¹⁰⁸; cu un an înainte fiind legată o *Biblie* de București (1688) cu 6 fl., iar o altă se vînduse de popa Sandu din Sibiel (jud. Sibiu), lui „Vasilica din Agîrbiciu Dumitraș“, cu 24 oi și un miel [la 14 iunie 1720] (același exemplar era revîndut peste un an cu 30 fl.). Tot o astfel de carte se vindea în 1723 cu 50 fl. și un cal¹⁰⁹. Preoții din Bungard (jud. Sibiu) achită și ei în 1728 suma de 15 fl. 100 bani și 20(?) pentru *Evanghelia* de Snagov (1697) iar *Indreptarea legii* (Tîrgoviște, 1653),

⁹⁶ *Idem*, p. 7.

⁹⁷ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 176—179.

⁹⁸ St. Meteș, *Relațiile*, p. 12.

⁹⁹ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 148—149.

¹⁰⁰ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 47.

¹⁰¹ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 116—117.

¹⁰² I. Birlea, *op. cit.*, p. 48—49.

¹⁰³ *Idem*, p. 50.

¹⁰⁴ *Idem*, p. 52—53.

¹⁰⁵ *Idem*, p. 37.

¹⁰⁶ N. Iorga, *Observații...*, p. 66.

¹⁰⁷ Elena Rodica Colta, *Legătoria...*, p. 337.

¹⁰⁸ Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 109.

¹⁰⁹ *Idem*, p. 115—116, 118.

aflată la Orlat (jud. Sibiu), costase, în 1735, 20 fl.¹¹⁰. Dan Simion din Girbovița (jud. Alba) plătea în 1720 un *Ceaslov* de Tirgoviște (1715) cu 8 fl. iar *Evanghelia* lui Stoica Iacovici (București, 1723) costa, în 1730, 15 fl.¹¹¹. În Banat, la Pîncota (jud. Arad), *Octoiul* (1750) era achiziționat după 7 ani de la tipărire cu 15 fl., iar la Valea Mare (jud. Timiș) cu 17 fl.¹¹². În Făgăraș, *Antologhionul* de Rîmnice (1752) costă, la 8 iunie 1758, 18 fl. iar un *Apostol* (București, 1683) 6 fl. și 50 bani¹¹³. Un *Octoih* se cumpără în 1763 pentru biserica din Cîrța (jud. Sibiu) costînd 12 fl.¹¹⁴.

Una din bisericile sălăjene, cea din Romita, deținea *Chiriadromionul* de Bălgrad (1699), cumpărat de la Gălpiia (jud. Sălaj), în 1752, cu 4 fl., iar mai târziu, în 1768, achiziționează un *Penticostar*, cu „13 florinți vo-nași din Jac”¹¹⁵. O altă știre ne spune că un Ioniță Voita din Suceava „drege” un *Ceaslov* din Călinești pentru biserica din Horicești, în august 1768, contra sumei de 11 măriși¹¹⁶.

O însemnare din „4 faor 1768” de pe *Penticostariul* de Blaj, 1768, de la Luța (jud. Brașov) arată că pentru acesta „Boero(a)ea Iovo(a)e au dat 4 florinți și o ducă. A lui Seachil Sandru Lațcu au dat 10 duce, eu popa Lațcu am dat 10 duce, Lațcu Crama au dat 10 duce, Ieanci Breazu au dat 4 duce și u(n) creițar, Aldea Boeriu au dat 2 duce, Adam Bucur(i) au dat un mărișu, Mihai Grama au dat 4 duce jupineasa a bătrînă au dat 2 potori, Lațcu popa au dat 12 duce...”¹¹⁷. În celălalt capăt de țară, la biserica Adormirea Maicii Domnului din Botoșani, un *Triod* de Blaj (1771) costase, în 1771, 16 fl.¹¹⁸. În 1774 parohia din Noul Român (jud. Sibiu) achiziționa *Liturghierul* de Rîmnice (1767) contra sumei de 8 fl.¹¹⁹. Tot o carte rîmniceană — *Triodul* din 1777 — se dăruia mănăstirii Strimba (jud. Hunedoara) în 1778, plătindu-se cu 9 taleri¹²⁰.

Pentru a plăti *Penticostariul* (1767) de la Grînderi (jud. Mureș) se asociau 9 săteni, în 1778, reușind astfel să întrunească suma de 14 fl.¹²¹.

În această epocă, împărăteasa Rusiei, Ecaterina a II-a, a achiziționat biblioteca lui Diderot, plătind-o — în 1765 — cu 15 000 livre și o pensie viageră de 300 pistoli iar una din cele mai de seamă biblioteci vieneze, a unui cunoscut prelat, Christophor Migazzi (1714—1803) s-a vîndut — în anul 1783 — lui Igantius Batthyany, episcop al Transilvaniei, pentru 12.000 fl.¹²². Tot o asemenea știre ne spune despre bibliofilul Violette,

¹¹⁰ *Idem*, p. 129, 135.

¹¹¹ M. Bondiger, *op. cit.*, p. 44, 49.

¹¹² Elena Rodica Colta, *Circulația*, p. 79.

¹¹³ V. Literat, *op. cit.*, p. 10—11.

¹¹⁴ *Idem*, p. 8—9.

¹¹⁵ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 390.

¹¹⁶ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 24.

¹¹⁷ V. Literat, *op. cit.*, p. 27.

¹¹⁸ Amurărutei Elena, *Circulația*, p. 194.

¹¹⁹ V. Literat, *op. cit.*, p. 27.

¹²⁰ D-tru Bălașa, *Insemnările micilor cronicari*, în *Val. bibl. din p.c.n.*, I, p. 246.

¹²¹ Elena Mihu, *Tipărituri rîmnice în județul Mureș*, în *Val. bibl. din p.c.n.*, I, p. 86.

¹²² Diderot, *Scrisori către Sophie Volland*, București, 1982, p. 46, nota 158; Eva Mărza, *Tipărituri românești vechi într-o bibliotecă vieneză din secolul al XVIII-lea*, în *Val. bibl. din p.c.n.*, I, p. 309.

care oferea, la moartea lui Mazarin, pentru biblioteca acestuia, importanta sumă de 45.000 livre¹²³.

În 1772 Rusu Ioan dă 8 fl. pentru a înzestra biserica din Boeşa (jud. Maramureş) cu un *Penticostarion* slavo-român (Buzău, 7272) (1769), la acelaşi edificiu existînd *Triodionul* de Iaşi (1747), luat de familia popii Albu cu 20 fl., la 1784¹²⁴. 11 fl. plătesc sătenii din Romos (jud. Hunedoara) pentru *Evangelia* lui Antim (Snagov, 1697), din 1762. Doi ani mai tîrziu, pentru *Chiriacodromionul* de Alba (1699), românii din Orăştie dau 20 fl.¹²⁵. În 1765 un *Liturghier* (Iaşi, 7267 1759) este achiziţionat, pentru biserica din Berbeşti (jud. Maramureş), de familia jupînului Codra, cu 10 fl., alţi 20 fl., dîndu-se pe un *Octoih* de Rîmnic (1750)¹²⁶. Tot aici, pe un *Penticostariu* (Blaj, 1768), în 1774 „tot satul” dă 13 fl.¹²⁷. *Antologhionul* de Rădăuţi (1745) fusese legat de Voîta Moldoveanul în 1766 pentru biserica din Deseşti (jud. Maramureş), contra a 9 mărieşi, după ce în anul 1756 fusese cumpărat cu 17 fl. şi 2 mărieşi¹²⁸.

În cea de a doua parte a veacului al XVIII-lea, un exemplar din *Noul Testament de Bălgrad* (1648) costă 25 fl.¹²⁹, altul 4 fl.¹³⁰, ba chiar unul este zălogit pentru 11 mărieşi¹³¹. Un alt *Antologhion* (Rîmnic, 1766) este cumpărat, în vremea împăratului Franz Iosif şi episcopului Bacevschi, contra a 35 fl.¹³². În 1755 o *Evangelie* de Bucureşti costă 15 fl.¹³³ (aflată la Odoreu, jud. Satu Mare), iar un *Triodion* (Bucureşti, 1747), cu 3 ani mai tîrziu, se vinde, pentru biserica din Negreşti (jud. Satu Mare), cu 30 fl.¹³⁴. În Bihor, în anul 1759, un *Apostol* slavon costă 15 zloţi¹³⁵, ca şi o *Evangelie* de Bucureşti, cumpărată în anul următor, pentru cei din Baica (jud. Sălaj), cu 15 fl., de către mai mulţi săteni¹³⁶. Aici, la Borza (jud. Sălaj), pe o *Evangelie* de Bucureşti (1760) se însemna de către popa Grigorie, la 7 oct. 1762, că a luat-o din „tirgul Clujului”, cu banii proprii (15 fl.) şi cu martori, ulterior un nepot al popii vînzînd-o la biserica din Moigrad (jud. Sălaj) cu 8 zloţi¹³⁷. La Doba Mică (jud. Bihor) o *Cazanie a lui Varlaam* (Iaşi 1643) se vinde cu 15 fl. lui Gherasim Iosif din Surduc, la anul 1760¹³⁸. În 1766, un *Ceaslov* de Iaşi (1750) este luat de Iusca Vasilie din Călineşti contra a 5 vonaşi şi un măriuş şi „reparîndu-l” a costat în total „7 vonaşi şi 7 potori, şi o găină la poganu”¹³⁹.

¹²³ Alexandre Dumas, *Ludovic al XIV-lea şi secolul său*, Bucureşti, 1977, p. 288.

¹²⁴ I. Birlea, *op. cit.*, p. 31—32, 44.

¹²⁵ E. Pavel, *Cărţi cu însemnări manuscrise*, II, *Sargetia*, XIV, 1979, p. 309—310.

¹²⁶ I. Birlea, *op. cit.*, p. 16—17.

¹²⁷ *Idem*, p. 17.

¹²⁸ *Idem*, p. 85—86.

¹²⁹ Fl. Dudaş, *op. cit.*, p. 77.

¹³⁰ *Idem*, p. 78.

¹³¹ *Idem*, p. 67.

¹³² I. Birlea, *op. cit.*, p. 9.

¹³³ Elena Bărnău, *Cartea veche românească din sec. XVIII în jud. Satu Mare*, Catalog, Satu Mare, 1980, p. 7.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 13.

¹³⁵ N. Firu, *Monografia bisericii cu lună*, Oradea, 1932, p. 139.

¹³⁶ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 244.

¹³⁷ *Idem*, p. 262.

¹³⁸ *Idem*, p. 309.

¹³⁹ I. Birlea, *op. cit.*, p. 70.

Aceeași comunitate mai deținea și un *Apostol* (f.t.) pe care a dat „un felder de mălai, o dat 4 dulce, o dat 16 dulce, apoi un zlot și 1 husoș de argint și un alt 1 husoș de argint; mai încă un felder de mălai“, ulterior legindu-l contra a trei zloți și trei mărișii¹⁴⁰. În 1768 un alt *Antologhion* (București, 1766) îi costă pe cei de la Dragomirești (jud. Maramureș) 24 fl. iar un *Liturghier* (Tirgoviște, 1713), se ia la Giulești (jud. Maramureș) cu 13 fl.¹⁴¹.

Cîte 25 fl. se plătesc în 1771 pentru un *Triod*, inițial achiziționat de parohia din Iapa cu 17 fl. în 1748, iar un *Strașnic* (Blaj, 1773) este luat la Oncești (jud. Maramureș) de „boierii“ satului cu 5 fl., în anul 1774¹⁴². În aceeași regiune, la Sărasău, sătenii iau în 1784 un *Triod* (Blaj, 1771) cu 13 fl. și 2 mărișii¹⁴³, cei de la Glod cumpăraseră în 1778 (contra a 12 fl.) un *Penticostar* (Blaj, 1768)¹⁴⁴.

În 1782 o *Evangelhie* de Blaj (1765) se cumpără pe seama parohiei din Goldulea (jud. Satu Mare) cu 12 fl. și tot o *Evangelhie* de Blaj (1770) este luată cu 13 fl. în 1779¹⁴⁵.

Un exemplar din *Indreptarea legii* (Tirgoviște, 1626) aparținător satului Budureasa (jud. Arad), era plătit pentru a fi reparat, în 1784, cu 4 fl.¹⁴⁶. Tot prin acești ani monahii de la Tismana (jud. Gorj) dăruiesc schitului Mociorlița un *Penticostar* (1785) pentru care au plătit 12 taleri¹⁴⁷.

Cînd cei de la Grădinari (jud. Caraș-Severin), prin Simion Martinovici, cumpără 12 *minee* în 1788, prețul plătit este de 90 fl. dar 5 ani mai tîrziu acesta crescuse la 120 fl.¹⁴⁸. Tot 2 *minee* (pentru mai și iunie) se luau în 1789 pentru satul Brîndușa (Oltenia) „de la un turc în taleri 4 ce-l luaseră acel turc de jaf fiind vreme de răzmeriță“¹⁴⁹. Cu „banii“ satului — 6 fl. — se cumpără, la 19 mai 1790, *Apostolul* (București, 1743) de la Netotu¹⁵⁰ iar *Mineiul* de Rîmnic (1786), tot atunci, cu 32 fl.¹⁵¹.

Încă o *Evangelhie* de București (1775) din biserica de la Berivolu Mic (jud. Brașov) se achiziționează la 20 oct. 1785 cu 6 taleri¹⁵². În Maramureș, la Slatina, se lua în 1781 un *Minologhion* (Blaj, 1781) care costă 33 fl., acesta vînzîndu-se în 1789 cu 26 fl., restul, „iertîndu-se“, iar la Vad, un *Catavasier* (Blaj, 1776) este cumpărat de „boieri“ cu 8 mărișii și un pătăcu, în 1782¹⁵³. Altădată, la Vișeu de Jos (jud. Maramureș), un *Triodion* (Iași, 1747) este cumpărat de popa Ionașco și popa Vasile: „[il]

¹⁴⁰ *Idem*, p. 71.

¹⁴¹ *Idem*, p. 91—92, 105.

¹⁴² *Idem*, p. 119, 143.

¹⁴³ *Idem*, p. 169.

¹⁴⁴ *Idem*, p. 111.

¹⁴⁵ E. Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 20, 29, 145.

¹⁴⁶ Elena Rodica Colta, *Legătoria*, p. 387.

¹⁴⁷ Luminița Popa și Adriana Ștefănescu, *Circulația tipăriturilor de Rîmnic în Țara Românească și Transilvania*, în *Val. bibl. din p.c.n.*, I, p. 91.

¹⁴⁸ V. Leu, *op. cit.*, p. 74—75.

¹⁴⁹ Aurelia Florescu, *Tipăriturile rîmnice din patrimoniul Craiovei*, în *Val. bibl. din p.c.n.*, I, p. 67.

¹⁵⁰ V. Literat, *op. cit.*, p. 23.

¹⁵¹ V. Leu, *op. cit.*, p. 396, notele 26, 29, 40.

¹⁵² Șt. Metes, *Relațiile*, p. 75.

¹⁵³ I. Bîrlea, *op. cit.*, p. 193, 199—200.

au datu 2 vaci¹⁵⁴, iar pentru o *Evangelhie* de la Vaideii Hunedoarei se plăteau, la 11 ian. 1780, „13 mangiri”¹⁵⁵. Un *Triod* de Blaj (1781), de la Calea Mare (jud. Bihor), costă 5 zloți (în 1790) iar un *Minologhion* (Blaj, 1781), tot de aici, 2 fl.¹⁵⁶; la Scoconzel (jud. Satu Mare) aflându-se un *Apostol* (Blaj, 1767) care a costat 9 zloți în 1783¹⁵⁷.

Triodionul (de Blaj 1771), aflat la Botiza (jud. Maramureș), costase în anul 1783 suma de 17 fl. Un *Ceaslov* de Iași (1777) ajunge la prețul cositului a 4 fâlcii, inclusiv adunatul și căpițatul, care sînt în valoare de 6 lei¹⁵⁸. La Sălașu de Jos (jud. Hunedoara) se afla un *Strașnic* de Blaj (1783), care costase 1 fl.¹⁵⁹, în anul respectiv, 1783, cunoscînd și despre cumpărarea la biserica din Șumușchișu (jud. Bihor) a unei *Cărți de învățătură* (Iași, 1643) cu „3 căbele și jumătate de grîu”¹⁶⁰, în timp ce un *Minologhion* (Blaj, 1781), de la Amați (jud. Satu Mare), costă 28 „dvo-nași”, altul de la Bătărci (jud. Brașov), 36 fl.¹⁶¹, iar un *Octoih* de București (1774) avea prețul de 30 fl.¹⁶². Nu știm exact suma, dar însemnarea de pe un *Apostol* de Blaj (1767), din martie 1784, ne spune că acesta s-a luat „pe banii feciorilor satului pe care au corindat”¹⁶³. „Grigoraș ot Țaru Dornei” lega în 1794 *Adunarea celor șapte taine* (Iași, 1751) contra a 20 parale „nemțești”¹⁶⁴.

Bisericii din Giurucuta (jud. Satu Mare) îi donează sătenii un *Antologhion* (București, 1766) care-i costă 21 fl.¹⁶⁵, iar în anul următor, cei din Sitani (jud. Bihor) donează un *Triod*, luat cu „40 zloți răi din 80 fileri zlotu”¹⁶⁶. În 1798 „căprariu Nicola Șuregău și epitropu Lazăr Valsan și cu toată cheltuiala glodenilor” cumpără un *Triod* cu 22 fl., 30 cr.¹⁶⁷. Cu cîteva ani mai înainte, un *Chiriadodromion* de Bălgrad (1699) era achitat cu 14 fl., aproape prețul unui bou¹⁶⁸.

Boblia de la Blaj (1795), aflătoare la Glod (jud. Maramureș), a fost cumpărată în 1799 cu 30 zloți¹⁶⁹.

Revizuiind șirul exemplarelor, se impune iarăși concluzia că și a doua parte a secolului verifică prețul ridicat al cărții. Mai ales *Indreptarea legii* (Țirgoviște, 1652) ocupa un loc însemnat în valoarea materială a tipăriturilor epocii: exemplarul de la Prundul Bîrgăului (jud. Bistrița-Năsăud) costase în 1752 suma de 55 fl. iar *Penticostariul* slavon (Țirgo-

¹⁵⁴ *Idem*, p. 207.

¹⁵⁵ I. Radu, *Istoria*, p. 431.

¹⁵⁶ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 64.

¹⁵⁷ *Idem*, p. 472.

¹⁵⁸ I. Bîrlea, *op. cit.*, p. 46, 48.

¹⁵⁹ I. Radu, *Istoria*, p. 462.

¹⁶⁰ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 45—46.

¹⁶¹ R. Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 32.

¹⁶² *Idem*, p. 28.

¹⁶³ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 386.

¹⁶⁴ C. Bostan, *op. cit.*, p. 236.

¹⁶⁵ E. Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 21.

¹⁶⁶ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 174.

¹⁶⁷ N. Iorga, *Observații*, p. 76.

¹⁶⁸ V. Literat, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania*, 1932—1938, p. 17—18.

¹⁶⁹ Avram Andea, *Manuscrise și cărți vechi românești din centrul Transilvaniei (secol. XVII—XIX)*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, II, p. 258.

viște, 1649) de la Hălmag (jud. Sibiu) 10 fl. și 2 măriș¹⁷⁰. Altă *Indreptare a legii* era cumpărată în anul amintit de Popa Mihailă din Măterăușă, tot cu 5 fl.¹⁷¹. Și legăturile rămân în continuare scumpe: *Chiriadromionul* de Bălgrad (1699), închinat Avrigului (jud. Sibiu), era legat în 1754 cu 8 fl. și 4 mărișii iar un alt exemplar — fost odinioară la Oprea Cirișoara (jud. Brașov) — fusese cumpărat în 1755 cu 6 talere „bani buni turcești”¹⁷². Tot atunci, un *Apostol* de Buzău (1743) se vindea cu 9 zloți iar o *Liturghie* (București, 1746) fusese și ea vîndută de popa Toader din Șasa (jud. Alba) cu 6 fl. și 2 mărișii¹⁷³. *Octoiul* (1746) din tipografia bucureșteană a lui Stoica Iacovici costa, în 1753, 12 fl. În același an, Mărian Simion din Slivaș (jud. Hunedoara) dădea 14 fl. pentru *Evanghelia* de București (1750)¹⁷⁴. Satul Șoarș (jud. Sibiu) cumpăra în 1764 cu 5 galbeni *Indreptarea legii*¹⁷⁵.

În ultimele decenii ale veacului acesta alte exemple ne mențin în acest vast domeniu al prețului cărții. Astfel, în 1766 se achitau 3 lei pol și 5 parale pentru *Psaltirea* de Iași, scoasă de sub teac în același an, iar un *Apostol* de Rîmnice (1747), ce ajunsese la Gîlgău (jud. Sălaj), costase 8 fl. În 1770 *Evanghelia* de Iași (1762) se cumpăra contra a 12 fl. iar *Triodionul* „ce să zice trei Cîntări” (București, 1768), fost al satului Berchiș (jud. Cluj), îi costase pe donatori — în 1771 17 fl. și 2 mărișii¹⁷⁶. Peste un an, sătenii din Avrig cumpără cu 50 fl. *Biblia lui Șerban Cantacuzino* iar un exemplar din *Noul testament de Bălgrad* (1698) costă, în 1784, 15 fl.¹⁷⁷, 10 fl. fiind plătiți pentru *Triodionul* de Blaj (1771) dat pomenire unui fecior „ce-au murit în apă la Supuru de giosu” bisericii din Berind¹⁷⁸ (jud. Satu Mare). În Moldova, Toader din Huși (jud. Vaslui) plătea la Dobrovăț un *Minei* de Rîmnice (1776), pentru care dădea 5 lei în 1785¹⁷⁹. În 1788 *Cuvintele lui Dosoftei* (Rîmnice, 1784) se vindeau cu 2,5 lei în timp ce *Evanghelia* (Rîmnice, 1784) celor de la Rediu (jud. Cluj) costase 10 lei (în 1787)¹⁸⁰. Bisericii din Arpașu de Sus (jud. Brașov) i se dona în anul 1789 un *Chiriadromion* de Bălgrad (1699), cumpărat cu 14 fl., aceeași carte fiind găsită și la Hosman (jud. Sibiu) și costîndu-i pe cei de acolo 30 fl.¹⁸¹. *Antologhionul*, „ce se zice înflorirea cuvintelor” (Rîmnice, 1786), a costat, în 1789, 17 parale și 5 (bani)¹⁸² iar *Penticostariul* de Iași (1753), de la Măgheruș, s-a cumpărat cu 11 fl. „adevărați” în 1790¹⁸³. Satul Micuș își face rost de o *Psaltire* de Rîmnice (1779) în 1792,

¹⁷⁰ Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 90, 82.

¹⁷¹ Biblioteca județeană Brașov, *Tipărituri românești, 1539—1750*, Catalog, Brașov, 1980, p. 51.

¹⁷² Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 142, 145.

¹⁷³ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 62, 72.

¹⁷⁴ *Idem*, p. 73, 88—89.

¹⁷⁵ Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 86.

¹⁷⁶ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 118, 73, 109, 126.

¹⁷⁷ Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 117, 78.

¹⁷⁸ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 130.

¹⁷⁹ *Idem*, p. 137.

¹⁸⁰ *Idem*, p. 163—164.

¹⁸¹ Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 140, 144.

¹⁸² M. Bodringer, *op. cit.*, p. 175.

¹⁸³ *Idem*, p. 95—96. La 1767(1775) ea costase 7 lei.

plătind 3 fl.¹⁸⁴ iar cartea lui Gracian Baltazar, *Critil și Andronius*, tipărită la Iași (1794), costa în anul apariției 16 lei¹⁸⁵. 28 de florini se plătesc la Bozeș—Geoagiu (jud. Hunedoara) — în 1792 — pentru *Molitvenicul de Bălgrad* (1689)¹⁸⁶ iar *Chiriadromionul* de Blaj (1699), aflător la Sîngătin (jud. Arad), a costat 15 fl. în 1799¹⁸⁷. În prag de veac, la 27 mai 1800, *Pravila de la Govora* se achita cu 1 zlot¹⁸⁸.

Remarcăm, comparînd prețurile, că, în general, prețurile acordate la sfîrșitul acestui veac pentru *Antologhion* și *Cazanie* variau între 25—30 fl.¹⁸⁹.

În pofida unei prejudecăți, azi depășite, conform căreia epoca fanarioților ar fi fost lipsită de elemente de progres, mai ales în cultură, observăm numărul mare al tipăriturilor care infirmă o atare judecată. Căci acum apar în Țara Românească 184 de cărți, în Moldova 86 iar în Transilvania 162, la care se adaugă cca. 40 de cărți grecești¹⁹⁰.

În realitate numărul tipăriturilor epocii trebuie să fi fost cu mult mai mare; în 1905 N. Iorga descoperea numai în Transilvania 1300 exemplare de carte veche românească, din care 50% proveneau din tiparnițele de la București și Rîmnic, pînă în prezent știindu-se răspindite peste 2.100 cărți din 31 de centre tipografice¹⁹¹.

Pentru *Adunarea Cazaniilor* (Cetatea Beciului, 1793), aparținînd unui preot din Cohalm (azi Rupea, jud. Brașov) se achitau în 1801, 10 fl. ungurești¹⁹² iar *Chiriadromionul* de Bălgrad (1699) de la Șeica Mare (jud. Sibiu) s-a luat în 1803 cu 20 fl.¹⁹³. Un preot, Stan din Beclean, lega în 1802 un *Octoih* (Rîmnic, 1750) cu 3 fl.¹⁹⁴.

În 1790 la Ucuriș (jud. Bihor) se plătea *Evanghelia învățătoare* (Mănăstirea Dealu, 1644) de către „Moțoc Toader 6 măriiași, feciorii satului 6 măriiași cînd au sîmăluit corinda; au dat de la Ucuriș Popa Simion, de la Boghiu au dat 4 florinți în cartea aceasta”¹⁹⁵.

În timp ce pentru un exemplar din *Palia de la Orăștie* (1582) David Toma din Oradea, posesorul bibliotecii în care aceasta se găsea, plătește, în 1792, 10 zloți și un măriiaș, legînd-o cu alți 2 zloți și 4 groșițe¹⁹⁶, la Susani (jud. Maramureș), se afla un *Octoih* de Blaj (1792), cumpărat în martie 1795, cu 14 fl.¹⁹⁷; tot aici, o *Evanghelie* de Blaj (1776) înseamnă

¹⁸⁴ *Idem*, p. 145.

¹⁸⁵ *Idem*, p. 194.

¹⁸⁶ Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 123.

¹⁸⁷ *Idem*, p. 146—147.

¹⁸⁸ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 3.

¹⁸⁹ Elena Rodica Coltea, *Circulația*, p. 81; N. Bănică-Ologu, *op. cit.*, p. 42—43.

Vezi și bibliografia.

¹⁹⁰ I. Lupas, *Epocile principale în istoria Românilor*, Cluj, 1928, p. 113.

¹⁹¹ Numai în Transilvania Șt. Moldovan atesta, în Țara Hațegului, la 1857, 47 cărți de la Rîmnic, cf. Tudor Nedelcea, *Preocupări de istorie în predosloviile mineelor chesariene*; Costea Marinoiu, *Valori bibliofile în tipăriturile vîlcene din secolele XVII—XVIII*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, I, p. 62—63.

¹⁹² M. Bodringer, *op. cit.*, p. 190.

¹⁹³ V. Literat, *op. cit.*, 24.25.

¹⁹⁴ D. Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 143—144.

¹⁹⁵ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 60—61.

¹⁹⁶ *Idem*, p. 20.

¹⁹⁷ I. Birlea, *op. cit.*, p. 2—3.

data de 1796 și prețul achiziționării ei cu 22 fl.¹⁹⁸. În anul următor, știm de o altă *Evanghelie* (București, 1693), care l-a costat pe Iancu grecul din Aleșd (jud. Bihor) „9 zloți reneși”¹⁹⁹.

În pragul veacului al XIX-lea, la 1800, un *Triod* este plătit cu 26 fl. de cei din Jupalnic (jud. Caraș-Severin), iar un *Octoih Mic* de la Peșta, cu „15 f. bancă supt împăratul Ferdinand”²⁰⁰. Pe un alt *Triod* de Blaj (1800) „oamenii din sat, care citu au vrutu” dau, la Mehadia (jud. Caraș-Severin), 14 fl., la 1 februarie 1802²⁰¹, iar în Nimăești (jud. Bihor), un *Chiriacodromion* de Bălgrad (1699) costă 23 fl.²⁰². O însemnare din 17 nov. 1801 precizează că un *Strașnic* de Blaj (1773) s-a cumpărat la Globu Craiovei (jud. Caraș-Severin) „de la mina lui Pavel Itu din Sălașu de Sus”, cu „bani gata, 6 fl.”²⁰³. O *Evanghelie* (Snagov, 1697) îl costă în acel an pe plătitor, la Vărzarii de Jos (jud. Bihor), prețul de 14 zloți²⁰⁴, și, tot în Bihor, „cu banii satului”, 9 fl., se ia un *Apostol* de Blaj (1802) pentru parohia din Căpîlna²⁰⁵, iar la Tarna Mare (jud. Satu Mare), *Strașnicul* de Blaj (1773) costă suma de 10 zloți²⁰⁶. La Batârce și Racșa (jud. Sălaj) știm despre existența a două *octoihuri* (primul din 1792), care au fost plătite cu 13 și respectiv cu 17 zloți, în anul 1804²⁰⁷. În Banat, la Cone-reva (jud. Caraș-Severin), o însemnare tîrzie ne spune despre un *Apostol* (1683), cumpărat în 1805 cu 10 fl. „și a doua oară s-au prolegat iarăși cu 10 fl.”²⁰⁸. Peste un an, știm despre un alt preț, de data asta al unui *Triod*, care îl costă pe plătitor, pentru biserica din Bucuroaia (jud. Bihor), 20 fl.²⁰⁹.

La Urdarii de Sus (jud. Gorj) în anul 1805 se cumpăra un *Pent-costar* de București (1800), dîndu-se 145 taleri²¹⁰ iar pentru un *Triod* de la Strîmba (jud. Gorj) se achitau 5 taleri în același an²¹¹. Parohienii din Valer (jud. Vaslui) cumpăraseră și ei o *Evanghelie* de Sibiu (1806), plă-tind 40 de lei în 1811. 14 taleri costă un *Molitvenic* de Rîmnîc (1793) în 1807²¹².

La parohia din Peștiș (jud. Bihor), o *Evanghelie* de Sibiu (1806) în-semna prețul plătit în 1810: 28 de zloți²¹³.

În anul 1808 pentru o *Liturghie* [Crăcești (jud. Maramureș)] se plă-tesc 8 zloți²¹⁴, iar un *Minei* al lunii iulie (Rîmnîc, 1779) comportă plata a 8 taleri²¹⁵.

¹⁹⁸ *Ibidem*.

¹⁹⁹ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 126—128.

²⁰⁰ N. Iorga, *Observații*, p. 79.

²⁰¹ *Idem*, p. 85.

²⁰² Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 154—155.

²⁰³ N. Iorga, *Observații*, p. 75.

²⁰⁴ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 129—130.

²⁰⁵ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 68.

²⁰⁶ E. Bărnăuș, *op. cit.*, p. 27.

²⁰⁷ *Idem*, p. 34.

²⁰⁸ N. Iorga, *Observații*, p. 72.

²⁰⁹ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 63.

²¹⁰ D-tru Bălașa, *op. cit.*, p. 243.

²¹¹ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 238.

²¹² *Idem*, p. 192—193.

²¹³ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 154.

²¹⁴ I. Bîrlea, *op. cit.*, p. 8.

²¹⁵ Teodor Bălășel, *Cronică. Schitul Igheabul*, București, 1938, p. 95.

La Plugova (jud. Caraș-Severin) tot un *Minei* (de Buda) pentru august, costă 8,20 fl., la 1808²¹⁶ iar o *Cazanie* (de Viena), de la Borloveni Noi (jud. Caraș-Severin), s-a achiziționat „cu bani de argint 5 fl., 1817”²¹⁷. În același an, pentru *Cartea românească de învățătură a lui Varlaam*, se plătesc 15 fl. iar pentru legarea ei alți 9 zloți²¹⁸. O *Evanghelie* este legată pentru sâtenii din Sibișel (jud. Hunedoara), în 1820, contra a 7 zloți²¹⁹ iar un *Octoih* de București (1720) se cumpără de părintele Ștefan din Voivodeni (jud. Bihor) cu 8 fl.²²⁰.

Învățătura lui Ioan Damaschin (1806) a costat 6 taleri și 20 parale în anul 1812, la București²²¹. *Alfavită suflătoare* (Sibiu, 1803) se plătește cu 28 lei în 1828, iar *Octoihul* de Cernăuți (1804) cu 2 lei și 30 parale în 1821²²². Un exemplar din *Molitvenicul bogat* (București, 1819) se vindea cu 20 țechini în același an, în timp ce *Biblia lui Șerban* — de la parohia După Piatră (jud. Hunedoara) — era achiziționată la „bulciul” Abrudului, în 3 septembrie 1826, cu 5 zloți de argint²²³. Legătura unei *Evanghelii* de Snagov (1697), aparținând Dumbrăviței (jud. Sibiu), costa în 1829 suma de 25 fl!²²⁴.

În 1825 se dau „12 florinț bancă” pentru *Liturghia* (1814) de la Pîrnova (jud. Caraș-Severin)²²⁵, iar în anul ce urmează, un *Octoih* de Buda (1826), din Bihor, însemna legarea sa cu suma de 3 fl. și 5 cr.²²⁶. *Mineiul* de Buda e plătit în 1828 cu 11 fl. (cartea se afla în Petnic în Banat)²²⁷, iar o *Cazanie*, aflată odinioară la Bordeni (jud. Bihor), se achiziționează de la Tîrgoviște cu 45 lei²²⁸. La Rudăria (jud. Caraș-Severin) în Banat, Nicolae Iorga găsea un *Octoih* ce fusese cumpărat cu 7 fl. și 3 cr. în 1832²²⁹. Pentru un *Triodiu* de Blaj, luat pentru biserica din Coțofănești, edificiu al răzeșilor de aici, în 1824 se plătesc 80 taleri²³⁰.

„Nicolae Rădulescu ghenăinariu din Ișalnița” (jud. Caraș-Severin) plătește, în 1832, pentru un *Octoih*, 8 fl. de argint²³¹. Tot pentru o astfel de carte dădea biserica din Dîrvari (jud. Prahova) 58 de taleri, în anul 1834²³².

²¹⁶ N. Iorga, *Observații*, p. 91.

²¹⁷ N. Iorga, *Bisericile dintre Văile Teleașului și Slănicului*, BCMI, 1933, p. 118.

²¹⁸ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 50—51.

²¹⁹ I. Radu, *Istoria*, p. 428.

²²⁰ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 430.

²²¹ Eva Isac, *Cartea veche în colecția mănăstirii Tismana*, în *Val. bibl. din p.c.m.*, II, p. 423.

²²² M. Bodringer, *op. cit.*, p. 223, 227, 337.

²²³ Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 114.

²²⁴ *Idem*, p. 128.

²²⁵ N. Iorga, *Observații*, p. 88.

²²⁶ I. Godea, I. C. Panait, *op. cit.*, p. 114.

²²⁷ N. Iorga, *Observații*, p. 90.

²²⁸ N. Iorga, *Bisericile prahovene*, în BCMI, 1937, p. 66. Tot aici se mai găsea o *Evanghelie* (București, 1775) ce l-a costat pe Radu Cernica suma de 10 taleri.

²²⁹ N. Iorga, *Observații*, p. 92—93.

²³⁰ N. A. Constantinescu, *Comunicări*, BCMI, 1939, p. 94.

²³¹ N. Iorga, *Observații*, p. 77—78.

²³² G. Coriolan, *Resturi istorice în satele Coșlegi, Dârvari și Radila din jud. Prahova*, în BCMI, 1926, p. 121.

Molitvenicul de Blaj (1815), aflat odată la Dejani, se cumpără la 26 ianuarie 1830 cu „14 zloți bani de aramă”²³³ iar altul, de Rînnic (182), costa 10 florini, e drept, în 1821²³⁴.

O *Evangelhie* veche era legată pentru biserica din Florești (jud. Prahova), în 1832, de către legătorul Ioniță, cu suma de 17 lei și 20 de parale²³⁵. Tot acum, un *Triod* de Neamț (1833) este plătit cu 96 taleri iar un *Ceaslov* de Brașov (1835), prefațat de negustorul C-tin Boghici, s-a plătit de paharnicul Dimitrache Drăgănescu cu 32 lei²³⁶.

Apostolul de București (1683), fost al parohiei Chilioara (jud. Bistrița-Năsăud), cumpărat în 1779 cu 7 fl., era legat în 1834 cu 4 zloți²³⁷ iar *Evangelhia* de București (1750) cu 30 lei (3 exemplare). 20 de zloți crăiești s-au dat în 1836 pentru *Evangelhia* de Snagov (1697) aflată la Săcel—Andrașfalău (jud. Mureș)²³⁸. Tot 20 zloți se plăteau în 1834 pentru cartea lui Ioan Ziataust, *Mărgăritare* (București, 1746) iar la Ruginoasa (jud. Iași) se lua o *Psaltire* (Iași, 1817) cu 20 de lei²³⁹.

*
* *
*

Și gustul pentru lectură — vizibil în veacul al XIX-lea — l-o fi determinat pe Al. Gavra din Arad să întemeieze „ortăcia” pentru tipărirea cărților românești, cei 39 de „ortaci” cerînd în 1837 cărți în valoare de 1.470 fl., ceea ce reprezenta contravaloarea a 735 tipărituri²⁴⁰.

În același an, lucrarea lui Petre din Efes, *Neon Anastasimatarion* (București, 1820), se vindea cu 40 lei, prețul ei crescînd pînă la 46 lei în anii următori²⁴¹. *Penticostarionul* de Sibiu (1805) de la Slobozia Coviștilor costa în 1841 suma de 22 lei iar *Istoria lui Alexandru cel Mare* (Movilău, 1796) era cumpărată de portarul Goliei, Vasile, în 1843, cu 70 parale²⁴². În 1845 *Cazania de București* (1828) se vinde pentru 20 lei, tot atît cît exemplarul de la Plăscoi (jud. Brăila)²⁴³, iar *Descoperirea cu amăruntul* a lui Ioan Damaschin (Iași, 1806) cu 5 sfanți²⁴⁴. O lucrare „cultă” — *Apologeticon*-ul lui Tertulian (1477) — scrisă pentru Capitlul din Oradea, se revinde în veacul trecut cu 5 fl.²⁴⁵. Un caz aparte este în-

²³³ V. Literat, *op. cit.*, p. 12.

²³⁴ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 121.

²³⁵ V. Brătulescu, *Biserici din Prahova*, II, în *BCMI*, 1939, p. 60—61.

²³⁶ Altădată cartea fusese la Ceptura de Jos, cf. V. Brătulescu, *Biserici din Prahova*, în *BCMI*, 1940, p. 33.

²³⁷ Ioana Cristache Panait, *Aprecieri asupra circulației în Transilvania a tipăriturii bucarestene din veacul al XVII-lea*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, I, p. 158, nota 30; M. Bodringer, *op. cit.*, p. 90.

²³⁸ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 70, 319.

²³⁹ Doina Braicu, pr. V. Bunea, *op. cit.*, p. 128.

²⁴⁰ Lucian Emandi, „*Patimile ceale minunate ale lui Odiseu*” — o prelucrare de Ioan Barac (manuscris inedit în colecții arădane), în *Val.bibl. din p.c.n.*, II, p. 205.

²⁴¹ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 345.

²⁴² *Idem*, p. 232, 223.

²⁴³ Ionel Căndea, *Considerații asupra însemnărilor pe cartea veche românească în județul Brăila*, în *Val.bibl. din p.c.n.*, I, p. 249, 253—254.

²⁴⁴ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 239.

²⁴⁵ Gh. David și Doina Năgler, *Breviarul Brukenenthal*, București, 1983, p. 21, nota 3.

bogăția bibliofilă făcută de Timotei Cipariu, care, în 1836, achiziționa ca. 1.000 volume de la Aiud cu 300 fl., ca peste 12 ani să cheltuiască 10.000 fl. pentru biblioteca sa. În respectiva epocă, achizițiile Bibliotecii Teléki Sámuel din Tg. Mureș presupuneau o cheltuială de 800.000 fl.²⁴⁶ La mijloc de veac, în 1853, un „oarecine“ plătea 24 lei pentru cartea lui Macarie Ieromonahul: *Tomul al doilea al Anthologiei* (București, 1824)²⁴⁷ iar peste trei ani se legau a „duora“, cu 6 fl., un *Octoih și Slujbele sfinților de obște* (Blaj, 1770)²⁴⁸.

Tilcuirea la cele patru evanghelii de Teofilact se plătește cu 32 lei²⁴⁹ în 1860, iar *Cazania* de Rîmnic (1781) costa, în 1862, nelegată, 4 fl. iar legată, 7²⁵⁰.

În anii acestui veac, în Prahova, Teodor postelnicul, dă pe o *Evanghelie* (1837), suma de „drepti lei 46“, iar un *Triod* (1813) costă „bani în argint 15 f. 30“, cît s-a plătit pentru cel aflat altădată la Bozovici (jud. Caraș-Severin)²⁵¹. Ceva mai târziu, pentru că lipsea bisericii mai sus amintite „nu am lăsat așa carte să se ducă de la mină, numai l-am cumpărat cu bani gata 14 fl. argint, în anu (1)853, în luna lui Maiu 23 zile“, fiind vorba de un *Penticostar* (1845)²⁵². În anul 1844 se plătesc 13 fl. pentru *Apostolul* (1814) de la Densuș²⁵³. În Muntenia, la Fundul Cătinii (jud. Buzău), se afla deasemeni un *Octoih* pentru care s-a dat, în mai 1840, „de poporeni“ 100 lei, iar o *Evanghelie* (1784) se lega la 1860 cu suma de 24 lei²⁵⁴.

La mijlocul frământat al veacului trecut, în anii 1846—47, în colecția Muzeului Brukenthal intra o comandă „valachica“, valorînd 58 fl., alta „moldavica“ de 62 fl., iar baronul Geringer cumpără pentru amintita instituție 57 de volume (41 moldavica și 16 valachica) contra sumei importante de 120 fl.²⁵⁵. În anul 1850, un *Ceaslov* de Sibiu se vinde „orașului“ Cerneți (jud. Mehedinți) cu „3 sfântici și un tânăr argint“, de către învățătorul Petru Lăzărescu²⁵⁶, iar la Orșova (jud. Caraș-Severin) se leagă la 2 august 1859, pentru 8 fl., un *Antologhion* (1786) aflat mai de mult la Tufări, tot în Banat²⁵⁷.

Cam în aceeași vreme un document privind cheltuielile Casei domnești din Țara Românească, precizează că tipograful Iosif Capainig a primit 1.000 lei pentru tipărirea a 33 de cărți²⁵⁸.

²⁴⁶ J. Zsigmond, *op. cit.*, p. 318, 345, 386—387.

²⁴⁷ M. Bodringer, *op. cit.*, p. 384.

²⁴⁸ *Idem*, p. 128.

²⁴⁹ *Idem*, p. 234—235.

²⁵⁰ *Idem*, p. 152.

²⁵¹ N. Iorga, *Observații*, p. 71.

²⁵² *Ibidem*.

²⁵³ *Idem*, p. 404.

²⁵⁴ N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din jud. Buzău*, în *BCMI*, 1924, p. 191.

²⁵⁵ Veturia Jugăreanu, *Moldavica și Valachica în colecția Bibliotecii Brukenthal*, în „*Revista Muzeelor*“, 1968, nr. 4, p. 360.

²⁵⁶ N. Iorga, *Observații*, p. 94.

²⁵⁷ *Idem*, p. 95.

²⁵⁸ G. T. Kirileanu, *Două scrisori ale lui Vodă Mihai Sturza din 1848—49*, în *memoriam C. Giurescu*, p. 304.

La referințe mai notăm că un *Triod* de Neamț (1837), de la Budeasa (jud. Argeș), cumpărat de „cocoana Casandra Cornățeanu“, în 1852, are preț de 100 lei²⁵⁹, iar pe o *Evangelie* de Rimnic (1746), de la Tătărăni (jud. Prahova), scrie că s-a legat de „Grigorie legătorul de cărți din oraș Ploiești, mahalva Sfintu Spiridon, în prețu de plată a luat lei 27 în 12 sfanți la anul următor 1857, aprilie 20“²⁶⁰. Lucrarea lui Dosoftei, *Viața Sfinților* (Iași, 1682—86), se cumpără pentru enoriașii din Marginea (jud. Bihor), „cu 96 hr. (creițari) sau austriaci, (1)869, ian. 6, după cel nou călindariu“²⁶¹.

În această perioadă o mare colecție de carte veche străină, a lui Mac Carthy, s-a vândut cu imensa sumă de 408.000 franci aur, iar o bibliotecă importantă, care a aparținut lui Riccardo Heber, îl costă pe cumpărător, în 1834—36, suma de 50.000 dolari²⁶². Tot acum, prin 1890, C. Erbiceanu achiziționează un frumos exemplar al lucrării *Librorum quos legit Photius, Photius Patriarcha, Augustae Vindelicorum* (Ausburg, 1601), cu suma de 80 de lei noi²⁶³.

O știre interesantă ne-o dă o însemnare de pe un *Minologhion* de Blaj (1781), atestînd cumpărarea cărții de către Butnariu Ursu din Bogata Românească, un fost soldat timp de 16 ani în armata imperială habsburgică, cu care prilej a luptat și împotriva „lui Bonaparte“, și care achiziționează cartea cu 50 zloți (în 15 iunie 1860)²⁶⁴.

Într-un *Protocop de țirculări* din 1832, se anunțau amatorii că la Lugoj pot fi cumpărate: *Anticele sau vechimea Românilor* de Damaschin Bojincă (Buda, 1832) cu preț de 1 fl. argint și *Florariul* lui Mih. Roșu (Buda, 1832) cu 36 cr.²⁶⁵.

Presa, de care am mai pomenit, nu era nici ea ieftină: abonamentul la „Gazeta de Transilvania“ (Brașov, 1838) presupunea 2,08 fl. trimestrial²⁶⁶; un singur exemplar din „Călindariu pentru poporul românesc“ editat de G. Barițiu (1852—1865), se vindea cu 26 creutzeri²⁶⁷; „Foala pentru minte, inimă și literatură“ se vindea cu 2 fl. și 8 cr. semestrial²⁶⁸.

²⁵⁹ P. I. Cernovodeanu și P. Popescu, *Monumentele istorice din comuna Budeasa (raț. și reg. Pitești)*, în *Monumente și muzee*, I, 1958, p. 162.

²⁶⁰ N. Iorga, *Bisericele din Opăriți, Predealul Sărari și Valea Drafnei*, în *BCMI*, 1929, p. 154—160.

²⁶¹ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 118.

²⁶² Aldo Adversi, *Storia del Libro*, Roma, 1963, p. 244.

²⁶³ Lucrarea, prezentată în Expoziția „Carte rară“, Muzeul de istorie a municipiului București, dec., 1979, are însemnarea ce certifică achiziția.

²⁶⁴ Grațiana Alicu, *Circulația cărții vechi românești în județul Cluj (I)*, în *ActaMN*, XV, 1978, p. 406—407.

²⁶⁵ N. Albu, *Contribuții la istoria culturii*, în *Apulum*, XI, 1973, p. 450. Interesul românilor transilvăneni pentru cartea tipărită în Tară reiese și din abonamentele la aceasta (ex. la Turda 13, Abrud — 33 etc., cf. Dan Demșea, *Un studiu al abonaților la cărțile românești — Cărțile cu prenumerații la Lipova*, în *Val. bibl. p.c.n.*, II, p. 461—463, 473—475).

²⁶⁶ George E. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii ardeleni din sec. al XIX-lea*, II, Cluj-Napoca, 1978, p. 74.

²⁶⁷ Vezi Academia Română, *Publicațiile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*. Descriere bibliografică de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, București, 1913, p. 287.

²⁶⁸ *Publicații periodice ...*, *op. cit.*, p. 237.

„L'Etoile du Danube“ (Bruxelles, 1856), cu 6 fl. anual²⁶⁹; „Tribuna“ din Sibiu presupunea 10 fl. pentru un abonament anual²⁷⁰.

Ca o notă specială menționăm diversele date pe care le oferă informațiile privind plata muncii bibliotecarilor. Cea mai veche din acestea datează din 1419 — după cum cunoaștem — când Antal clericul din dieceza orădeană — și custode al bibliotecii acesteia — primește 25 fl. anual pentru munca prestată. Peste ceva timp, Barsi Mihály, bibliotecarul Bibliotecii de la Alba Iulia, era renumerat cu 100 fl., la care se adăugau 10 coți de postav fin londonez, 3 butoaie de vin, 32 cible de grâu, 2 porci îngrașați, 12 miei și 12 stinjeni de lemne de foc!²⁷¹

În comparație cu venitul bibliotecarilor, nici tipografiile vremii nu erau mai prejos, dovedind prin meseria lor o „necesitate“ socială. Prin 1755 salariul anual al unui tipograf se ridică la 36 fl., în aceeași vreme un conducător de tipografie — cum a fost Becskerek Mihály, la Oradea — primind anual 100 fl. germani, 12 cible grâu, 40 vedre vin și 1 porc de tăiat²⁷². O dată mai târzie, din 1890/95, ne spune despre 700 de fl. acordați profesorului clujean Kovács Dániel, pentru reorganizarea Bibliotecii Uniunii Muzeului Ardelean și a Universității clujene²⁷³.

La încheierea acestei încercări, voit prezentată într-o destul de rigidă ordine cronologică, putem sesiza câteva elemente care ne conduc la concluzia inevitabilă că și bunurile bibliofile, în general, și în primul rând cartea veche românească, constituie o formă de acumulare materială. Dacă ponderea ei cantitativă, strict contabilă, în avuția națională este dificil de a fi stabilită, ea rezultând nu numai din aprecierile interne ci și dintr-o relație bănească curentă pe care domeniul respectiv nu o are în (pe) plăta anticarială externă (dar care trebuie presupusă a fi de un ordin valoric ridicat), în schimb semnificația *calitativă* (informațională, documentară) este o latură deosebit de însemnată.

Așa cum s-a văzut din suita exemplurilor selectate, cartea a constituit de la apariția ei un instrument cu funcție politico-națională, militând pentru formarea conștiinței de neam, pentru dragostea de limbă și de glia străbună. Ea este încă o probă a vieții sutelor de comunități omenești, a legăturilor continue dintre români. Din asemenea considerente, grija față de păstrarea și valorificarea cât mai potrivită a acestei componente din patrimoniul cultural național trebuie continuu sporită, astfel ca dovezile înscrise în paginile miilor de cărți să ajungă la cunoștința și în conștiința oamenilor și să dăinuie cât mai îndelungat.

²⁶⁹ *Idem*, p. 245.

²⁷⁰ *Idem*, p. 739.

LA VIEIL LIVRE ROUMAIN = TRÉSOR MATÉRIEL ET DE DONNÉES HISTORIQUES

Résumé

L'étude fait d'investigation par l'entremise du vieil livre et de sa valeur matérielle (d'argent), la thésaurisation financière et documentaire-historique, que le suppose, la composante bibliophile du patrimoine culturel-national. Avec l'aide des exemples d'acquisition des livres — le fait qui a nécessité toujours un prix élevé — l'auteur met en évidence le rôle du livre dans l'instruction des communautés rurales roumaines.

Chaque livre acquis dans un village au l'autre, par les hommes animés de sons sentiments pour l'instruction ou par l'entière communauté, a demandé des efforts financiers, par exemple „Le livre d'enseignement” (Carte de învățatură) qui a été le plus rélevante.

Ces attributs bibliophiles respectivement la correspondance du prix dans les biens matériels, la circulation du livre comme source de la connaissance et de la soutenance de l'idée du sentiment national, une série des éléments artistiques qui soulignent les qualités des typographes, augmentent beaucoup la valeur des biens de la catégorie des livres.

En même temps, les livres témoignent l'unité spirituelle de tous les Roumains, qui n'ont pas voulu connaître les obstacles et les interdictions.

En constituant la forme et le milieu d'accumulation matérielle, le vieil livre occupe un important lieu dans le patrimoine culturel-national et aussi dans la richesse nationale, le motif pour lequel le livre il faut bien conservé et très bien défendu, comme source de données historiques, encore insuffisant recherché, la préoccupation pour la conservation et la valorisation, il faut, continu, augmentée, pour arriver à une connaissance plus grande, et, par ce fait, de devenir un bien pour tous.